

PAPER DETAILS

TITLE: OSMANLI DEVLETI'NIN 1715'TE VENEDİK MALLARINA GETİRDİĞİ TİCARET YASASI VE SONUÇLARI

AUTHORS: Aysegül ÇAKAR

PAGES: 33-60

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3380385>

OSMANLI DEVLETİ'NİN 1715'TE VENEDİK MALLARINA GETİRDİĞİ TİCARET YASAĞI VE SONUÇLARI

Ayşegül ÇAKAR*

Öz

Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki son savaşlar 1715-1718 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu süreçte tarafların ekonomik ilişkileri kesintiye uğramıştır. Savaş dönemlerinde ticari ilişkilerin kesilmesi olağan bir durum olsa da 1718 Pasarofça Antlaşması'na kadar devam eden Osmanlı-Venedik ekonomik ilişkilerindeki durgunluk, Osmanlı Devleti'nin Venedik mallarına getirdiği ithalat yasağından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti, rakibini ekonomik yaptırımlarla yıpratmak için 1715 yılının sonunda bütün Venedik mallarının ülkeye girişini yasaklamıştır. Bununla birlikte yasağın tek muhatabı Venedik değildir. Osmanlı coğrafyasında Venedik malları ile ticaret yapan bütün müstemmen tüccar, bu ticaretten men edilmiştir. İngiltere ve Hollanda elçilerinin tepkileri ve süre talepleri üzerine, tüccarlara ellerindeki Venedik mallarını çıkarıncaya kadar 6-7 aylık süre tanınmıştır. Yasak duyurulduktan sonra yeni mal girişine izin verilmediği gibi Avrupalı devletlerin gümrük muamelelerinde küçük değişiklikler yapılmıştır. Bu çalışmada, 1715'te Venedik mallarına getirilen ticaret yasağının amaçları, kapsamı ve sonuçları incelenecek; ulaşılabilen bazı gümrük kayıtlarından istifadeyle 1715 öncesinde Venedik'ten ithal edilen her çeşit emtia ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Venedik ticareti, ambargo, ithalat yasağı, gümrük, ekonomik yaptırım

Abstract

1715 Import Bans Imposed on the Venetian Products by the Ottoman Empire and Its Consequences

The interruption of commercial relations is a common phenomenon in times of war. However, the complete end of the whole economic relations and trade network during the Ottoman-Venetian wars between 1715 and 1718 was due to the import bans imposed on the Venetian products by the Ottomans. In order to undermine the economic and military power of Venice, Ottomans prohibited the Venetian products to circulate in Ottoman domain in late 1715. The import bans addressed not

* Arş. Gör., Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/İSTANBUL.
İstanbul Üniversitesi, Yeniçağ Tarihi Doktora Öğrencisi.

E-posta: aysegulcakar@halic.edu.tr; aysegulcakar@gmail.com.tr ORCID: 0000-0001-9204-5748
(Makale Gönderim Tarihi: 30.04.2022 - Makale Kabul Tarihi: 29.05.2023)

only the merchants of Venice but also those of different origin who trade Venetian merchandise goods. Resting on the custom registers, this study aims to firstly, examine the aims, scope and consequences of the trade bans imposed over Venetian products; and secondly, reveal the kinds of Venetian commodities circulating in the Ottoman markets; and lastly, the new policy to meet the market demand, such as forming new silk and woolen mills.

Keywords: *Ottoman-Venetian commercial relations, embargo, import bans, Ottoman customs, economic sanction*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracata bakışı Avrupalı devletlerin merkantalist yaklaşımlarından farklı olmuştur. Osmanlı Devleti, ithalatı desteklemiş ve ithalatın sınırlanmadan yapılmasına izin vermiştir. Çünkü, Osmanlı iktisadi görüşünün iaşecilik (Provizyonizm) ilkesine göre ülke içerisinde ihtiyaç duyulan, hiç üretilmeyen veya üretimi kısıtlı miktarda yapılan malların ithali istenilen bir uygulama olmuştur.¹ Osmanlı padişahları, ilk dönemlerden itibaren devletin siyasi, diplomatik ve iktisadi menfaatlerini göz önünde bulundurarak müstemene ticaretinde kolaylıklar sağlayan ahidnameler vermişlerdir. Ahidnameler gümrük gelirlerinin artışı sağlamak, tedarikinde sıkıntı yaşanan ham madde veya mamül ürünün teminini kolaylaştırmak gibi amaçlarla verilmiştir.² Avrupalı devletlere sağlanan imtiyazlar zamanla artırılarak Avrupalı tüccarlara ithalat ve ihracat ayrıcalıkları sağlayacak şekilde genişletilmiştir. Bununla birlikte 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde belirgin değişimler yaşanmaya başlamış, Avrupa ülkeleri Osmanlıların dış ticaretinde baskın olmaya başlamıştır.³

Osmanlı Devleti'nden ahidnameler ile çeşitli imtiyazlar elde eden devletlerden biri Venedik Cumhuriyeti'dir. Deniz ticaretiyle ön plana çıkan Venedik, tarihin ilk dönemlerinden beri Müslüman devletlerle ticari ilişkilerde bulunmuştur. Yaptığı antlaşmalar ve aldığı imtiyazlar ile Akdeniz havzasında ticaretini geliştirmiştir. Osmanlı Devleti ile ilk ticari antlaşmasını ise 1390'da imzalamıştır. Venedik'e Osmanlı Devleti ile giriştiği son savaşa (1715-1718) kadar 20'den fazla ahidname verilmiştir.⁴ Politik veya askeri çatışmaların yaşanmadığı dönemlerde Osmanlı Devleti Venedik'e ticari ayrıcalıkları tekrar tekrar vermiştir. Osmanlı coğrafyasında Venedik ticareti 16. yüzyılda gelişerek devam etmiştir. Venedik'e verilen ticari ayrıcalıklara benzer şekilde 1569'da Fransa ile bir ahidname imzalanmıştır. Daha sonra 1580'de İngiltere'ye ve 1612'de Hollanda'ya ahidname verilmiştir. Özellikle Fransa elde ettiği ayrıcalıklarla Venedik'e rakip olmuş ve giderek Venedik'in Doğu Akdeniz ticaretindeki yerini almıştır.⁵ Venedik Cumhuriyeti, Levant'taki üstünlüğünü kaybetmiş olsa da 17. ve 18. yüzyıllarda Marmara'dan Doğu Akdeniz havzasına kadar Osmanlı coğrafyasında ticaretini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti, diğer devletlerle olan ticari ilişkilerinde zaman zaman kısıtlayıcı

¹ Genç 2021, s. 58.

² İnalçık 2000, s. 246. Kapitülasyonların verilme gerekçesi, kapsamı ve nasıl anlaşılacağına dair değerlendirmeler ve Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler ile olan ticaretteki yerine dair çıkarımlar için bkz. Eldem 2011, s. 341-396; İnalçık 2005, s. 237-266.

³ Elibol 2005, s. 62.

⁴ Pedani 2013, s. 44; Pedani 2011, s. 177-178.

⁵ İnalçık 2011b, s. 142-144.

tedbirler almıştır. Bunlar genelde ülke içerisinde bilhassa savaş ve kıtlık dönemlerinde ihtiyaç duyulan ham maddenin ülke dışına satışı ile ilgilidir. Her emtianın ihracına izin verilmemiştir. “Memnu meta” yani ihracı yasak olan emtia arasında hububat, pamuk, yün, deri, at, silah, bal mumu, meyve-sebze gibi mallar başı çekmektedir. Ürünün bol olduğu dönemlerde yasak malların satışına izin verildiği de olmuştur.⁶ Ancak yine de ihracat yasağına konu olan malların çeşitliliği oldukça fazladır ve Osmanlı arşivinde ihraç yasağı karşısında sıkı tedbirler alındığını gösteren örnekler çokça bulunmaktadır.⁷

İhracat yasağı ile ilgili çok fazla örnek olmasına rağmen Osmanlı iktisadi görüşünün bir yansıması olarak ithalat yasağına, diğer bir ifadeyle ambargo uygulamasına, dair bilinen örnekler azdır. Osmanlı Devleti'nde bunun ilk akla gelen örneği I. Selim'in Şah İsmail ile olan mücadelesinde rakibini yıpratmak için İran ipeğine koyduğu ambargodur.⁸ İran ipeğinin Batı'ya götürülmesine engel olmak için ticaret yolları üzerinde bulunan Safevilere sınırlar kapatılarak tüccarın giriş çıkışı durdurulmuştur.⁹ Bu ambargo sadece Osmanlılar ve İranlıları değil, İtalyanları da etkileyen uluslararası boyutta ticari sonuçlar doğurmuştur.¹⁰ Zaman zaman küçük ölçekli ithalat yasakları getirildiği de olmuştur. Bunlar genelde bir esnaf kolunu korumak amacıyla getirilmiş yasaklardır. Bu çerçevede, 1720'de İstanbul'da devlet desteği ile kurulan basma imalathanesini korumak için İstanbul'a basma ithalinin yasaklanması bunun güzel bir örneğidir.¹¹

1715'te Osmanlı Devleti Mora Yarımadası'na yeniden hakim olmak için Venedik ile savaşa girişmiştir. 1714'te savaş kararı alınıp İstanbul'daki Venedik temsilcileri hapsedilmiş ve Osmanlı topraklarında yaşayan Venediklilerin can ve mal güvenliğine zarar verilmeden gönderilmeleri istenmiştir. Ancak bu süreçte Venedik'e karşı en büyük hamle Venedik mallarının Osmanlı ülkesine girişinin ve alım-satımının yasaklanması olmuştur. Osmanlı Devleti, Venedik emtiasına getirdiği ambargo ile bu devletin “şah damarını” kesmeyi amaçlamıştır.¹² Bilfiil savaşa girilen bir devlete ekonomik yaptırımlarla zarar verme stratejisi üzerine temellenmiş bu hamle, Osmanlı tarihindeki nadir olan kapsamlı bir ithalat yasağı örneğidir. Savaş dönemlerinde ticari ilişkilerin yavaşlaması hatta kesilmesi tabii bir durumdur. Ancak 1715'teki ticaret yasağı planlanması, uygulanması ve kapsamı ile erken modern dönemin önemli bir ticaret ambargosu örneği olarak karşımızda durmaktadır. Kısa ve uzun vadeli sonuçları önemli ulusal ve uluslararası gelişmelere kapı aralamıştır.

Merkantalist devletlerin ticari tavırları karşısında Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere verdiği imtiyazlar, anlaşılması kolay olmayan özel bir politikanın sonucudur. Aynı şekilde Osmanlıların benimsediği iktisadî ilkeler çerçevesinde ithalatı teşvik etmiş

⁶ Arıkan 1991, s. 283-299.

⁷ İhracatı yasaklanan ürünler için bkz. Yücekaya 2022, s. 5-7. Konu ile ilgili bkz. Türk 2017.

⁸ İnalçık 2011a, s. 172-173.

⁹ Pul 2014, s. 273.

¹⁰ İnalçık 2008, s. 234-235.

¹¹ Genç 2021, s. 52.

¹² Zinkeisen 2011, s. 354-355.

olması da devletin reayanın refahını sağlaması¹³ bağlamında özgün bir tavidir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile olan ticari münasebetlerinde kapitülasyonlar ve Avrupa ülkelerinden yaptığı ithalat en çok araştırılan ve literatür ortaya konulan meselelerdendir. Oldukça bilinen konuların aksine bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin en büyük ithal mal tedarikçilerinden olan Venedik'e ve tüm Venedik mallarına getirilen 1715 tarihli ithalat ve ticaret yasağı konu edinilmiştir. Bu kapsamda, ambargo kararının Venedik malları ile ticaret yapan diğer yabancı devletleri ne şekilde etkilediği de ele alınmıştır.

Ambargo kararının alınması, risk değerlendirmesinin yapılması ve kararın uygulamaya konulması aşamaları, ulaşılan Osmanlı arşiv kaynakları üzerinden detaylandırılarak anlatılmıştır. Önemli Osmanlı gümrüklerinden olan İstanbul, İzmir, Selanik, Kandiye, Kıbrıs, Trablusşam, Halep, İskenderun, Sayda, Beyrut ve Akka gümrüklerinden limanlarına gelen Venedik emtiasına dair merkeze gönderilmiş listeler kullanılarak 18. yüzyıl başlarında Venedik'ten ithalata konu olan her türlü ürün ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Venedik mallarına getirilen ticaret yasağının sonuçları tartışılmış, 1720'de İstanbul'da çuha fabrikasının içerisinde Venedik kumaşlarını üretmek üzere faaliyetlerine başlayan hatayı fabrikasının yasak ile olan ilişkisi üzerinde durularak konu ithal ikamesi üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın 18. yüzyıl başlarında Venedik'ten gerçekleştirilen ithalata dair detayların ortaya çıkarılmasına ve en önemlisi Batı ile olan ticaretinde genellikle imtiyazlarla anılan Osmanlı Devleti'nin ticaret tarihine dair oluşturulmuş literatürüne katkı sağlaması beklenmektedir.

Venedik'e Savaş İlanı ve Venedik Mallarının Ticaretinin Yasaklanması

Mora Yarımadası, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti'nin Akdeniz'deki nüfuz mücadelelerinde önemli bir çatışma alanını teşkil eder. Kıbrıs'tan sonra Girit'ten de vazgeçmek zorunda kalan Venedik Cumhuriyeti için Mora, bu nüfuz mücadelesinde çok daha ehemmiyetli bir konuma yükselmiştir. 17. yüzyılda Mora Yarımadası'ndaki Osmanlı hâkimiyetini bitirecek gelişmeler ise 1683'teki başarısız Viyana Kuşatması ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak'a karşı yürüttüğü çok cepheli savaşlar aleyhine sonuçlanmış ve Mora Yarımadası, Karlofça Antlaşması (1699) ile resmen Venedik'e bırakılmıştı. Uzun müddet hâkimiyet altında tutulan Mora toprakları askeri ve siyasi anlamda Osmanlı ülkesinin bir parçası olmuş, bu topraklarla alakalı vatan duygusu gelişmiştir.¹⁴ Nihayetinde 8 Aralık 1714 tarihinde Sadrazam Ali Paşa'nın sarayında yapılan

¹³ Reaya, Tanrı'nın padişaha emaneti olarak değerlendirilmekteydi: "Re'âyâ ve berâyâ ki vedâyi'-i Hâlik-i kibriyâdır". Bu durum, padişaha tebasına karşı başta adaletli yönetim gibi bazı sorumluluklar yüklemiştir. Konuyla alakalı bazı değerlendirmeler için bkz. Yücel ve Ergenç 1990, s. 241; Taş 2012, s. 49; Ergenç 2013, s. 334-335; Armağan 2011, s. 142.

¹⁴ Ertaş 2018, s. 24. Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında 1669'da imzalanan barış antlaşması, Girit Savaşı'nı sona erdirip Girit'in Osmanlı idaresine girişini onaylamıştı. Ancak Girit yakınlarındaki Suda, Gramvousa ve Spinalonga adaları Venedik'e bırakılması Venedik'in Girit hayalini bir müddet canlı tutmasına sebep olmuştur. 1715 Mora Seferiyle yarımada ile bahsi geçen kaleler de Osmanlı hakimiyetine alınmış ve Akdeniz'deki üstünlük mücadelesinde Venedik'e yer kalmamıştır. Adıyeke ve Adıyeke 2021, s. 55, 62, 187.

görüşmeler neticesinde Venedik'e savaş ilanı ve Mora'nın yeniden fethi kararı alınmıştır.¹⁵

Mora Seferi kesinlik kazandıktan sonra İstanbul'da bulunan Venedik temsilcileri tutuklanarak hapse atılmışlardır.¹⁶ Çağdaşlardan Göynüklü, Venedik elçisine Venediklilerin şehri terk etmeleri için yirmi gün süre tanıdığını belirtir.¹⁷ Kimsenin canına ve malına zarar verilmemesi koşuluyla Venediklilerin bütün Osmanlı topraklarından gönderilmeleri emredilmiştir. Ticaret için Venedik'te bulunan tüccar dönünceye kadar Venedik konsoloslarının salıverilmemesi için de ayrıca bir emir gönderilmiştir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nden 1715 Mora Seferi esnasında planlaması yapılan ikinci bir hamle gelmiştir. Bu defa tüm Venedik mallarının Osmanlı ülkesine girişi yasaklanmıştır. Venedikli tüccarların hatta bütün müstemlerin Venedik'ten getirdiği, alım-satımı yapılan malların girişi tamamen durdurulmak istenmiştir. Osmanlı Devleti'nde Venedik'ten ithal edilip iç pazarda alım satımı yapılan malların ülkeye denizden veya karadan girişi kesin olarak engellenecekti. Bu yasağın amacı pek çok kaleme emtia getirip Osmanlı coğrafyasında ticaret yapan düşmanı, Venedik'i, yıpratmaktır. Osmanlı Devleti, Venedik'in Osmanlı ülkesinde gerçekleştirdiği ticaretle ekonomik açıdan büyük bir kazanç sağladığı kanaatindeydi. Hatta Venedik'in ticari faaliyetlerine daha önce bir kısıtlama getirilmeyişinin, ekonomik açıdan güçlenmesine vesile olduğu görüşündedir. Tam bu noktada Osmanlı Devleti'nin ticaret yasağı hamlesinden beklentisi, Venedik'in Osmanlı pazarlarından ayağını keserek güç kaybetmesine sebep olmaktadır.¹⁹

¹⁵ Göynüklü 2019, s. 152. Venedik'e karşı açılan savaşın sebeplerini on dört madde ile açıklanmışsa da asıl sebepler Venedik'in Karadağlıların isyanlarını desteklemesi ve Venedik korsanlarının Osmanlı aleyhine faaliyetleridir. Ancak savaşın görünür olmayan bir sebebi ise vatan toprağı görülen Mora'nın yeniden fethinin Osmanlı yöneticilerini cezbetmesidir. Ertaş 2018, s. 20-25.

¹⁶ Ertaş 2018, s. 26.

¹⁷ Göynüklü 2019, s. 152.

¹⁸ BOA, A.DVNSMHM.d 120, s. 286-287, Evâhir-i Za 1126 (27 Kasım-7 Aralık 1714); İE.HR 8/765, Evail-i Z 1126 (8-17 Aralık 1714).

¹⁹ "...bu vakte değin bu makûle emti'a ve eşyâları memâlik-i mahrûsemde bey' ü şîrâdan men' olunmaduğundan kendülerinin emvâl-i vâfire iktisâbıyla kuvvet ve miknet bulmalarına bâ'is ve bâdî olmağla kefare-i mezbûrenin memleketlerinde işlenilen emti'a ve eşyânın memâlik-i mahrûsemde bey' ü şîrâ ve revâcî bi'l-küllîye men' olunduğu sûretde emr-i ticâretin ta'tîli ve intifâ'larının inkitâ'ıyla kendülere za'af ve vehn tatarruk ideceği bedidâr olmağla..." BOA, A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715). Buradaki ifadeler Osmanlı Devleti'nin Venedik Cumhuriyeti'ne karşı geliştirdiği, tarihsel süreç içerisinde çeşitli olaylarla pekişen bakış açısından kaynaklanmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda Venedik'e verdiği ahidnameler incelendiğinde vaziyet daha iyi anlaşılmaktadır. 1479, 1482, 1540, 1573 ve 1595 ahidnamelerine yansıyan, Venedik'in Osmanlı Devleti'ne ödemesi kararlaştırılmış meblağların savaş tazminatı veya haraç olmadığı; Osmanlılar için Venedik'in ahidname almasının karşılığı, Venedik için ise Osmanlı dostluğunun bedeli olduğu ilk defa Özgür Oral tarafından vurgulanmıştır (Oral 2022). Venedik, Osmanlı deniz ve karalarındaki ticaretinin devamlılığı için bedel ödemeye razı olmuş bir devlettir. Nitekim Venedik'in bu durumu kabulü Osmanlıların Venedik'e olan bakış açısını perçinleyerek güçlendirmiş olmalıdır ki 17. ve 18. yüzyıllarda da Osmanlı'nın Venedik'e bakış açısı çok değişmemiştir. Osmanlı, Venedik'in ekonomik gücünü kendi ülkesinde yaptığı ticarete bağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bu küçümseyici bakışı hem Karlofça hem de Pasarofça'da barış

Venedik mallarına getirilen ticaret yasağı, karar alınma ve uygulanma bakımından birkaç aşamada gerçekleşmiştir. Yasağın uygulanabilmesi için öncelikli olarak Venedik'te üretilen ve Osmanlı sınırlarında ticareti yapılan emtianın tespiti gerekli idi. İlk aşamada Venedik'ten Osmanlı gümrüklerine ulaştırılan emtia belirlenmiştir. 1715 Mora Seferi esnasında, Ağustos ayının ortasında İstanbul ve İstanbul'a bağlı bulunan gümrükler başta olmak üzere; Halep ve İskenderun; Sayda ve Beyrut; Trablus, Mısır, Eğriboz, İnebahtı, Sayada, Sakız, Girit, Draç, Kıbrıs, Selanik ve Avlonya gümrük emînlerine emirler gönderilerek bu gümrüklere gelen Venedik emtiasını isim ve çeşitleriyle tespit edilerek eksiksiz bir biçimde bildirmeleri istenmiştir.²⁰ Venedik'ten getirilen emtia gerek gümrük kayıtlarına bakılarak ve gerek gümrük görevlileri ile yerel tüccarlardan sorularak tespit edilmiştir.²¹ İsimleri ve cinsleri belirlenen emtia ile ilgili listeler oluşturularak merkeze gönderilmiştir. Gümrüklerden hazırlanan bu listeler, Eylül 1715 tarihi itibarıyla payitahta ulaşmaya başlamıştır.²² Aynı yılın sonuna doğru ise Venedik'ten gelen emtianın Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilinde alınıp satılmasının yasaklandığı ilan edilmiştir.²³

Venedik mallarının İstanbul'a giriş yasağı Venedik Senatosu tarafından ciddi bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bilhassa Osmanlı Devleti'ne ihraç ettikleri tekstil ürünlerinin satışının bu yasaktan önemli ölçüde etkileneceği meselesi üzerinde durulan bir konu olmuştur.²⁴

Bununla birlikte Venedik mallarına getirilen yasak, Osmanlı coğrafyasında ticaret yapan İngiltere, Fransa ve Hollanda'yı da etkileyecektir. Özellikle İstanbul, İzmir ve Doğu Akdeniz'e büyük miktarda Venedik menşeli emtia taşıyan İngiliz ve Hollandalı tüccarlar bu yasaktan zarar görecekti. Bu sebeple söz konusu devletlerin elçileri, ambargo

müzakerelerine yansımış, her ikisinde de Venedik ile istemediği bir barış yapmak zorunda kalmıştır. Doğan 2017 s. 304. Pasarofça barışından sonra 1720'de İstanbul'a gelen balyos Emo'ya vezirin (İbrahim Paşa) Venedik bayraklı gemilerin yeniden görünmeye başladığı ve dolayısıyla Venedik'in yeniden para kazanmaya başlamış olduğuna dair sözleri oldukça manidardır. Shay 2009, s. 85.

²⁰ BOA, C.ML 386/15814, Evâsıt-ı Ş 1127 (11-21 Ağustos 1715).

²¹ BOA, D.BŞM 1883/3, 21 L 1127 (20 Ekim 1715); 7707/61 21 L 1127 (20 Ekim 1715; 1885/ 77, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715); 1885/80 14 Za 1127 (11 Kasım 1715); A.DVN. 700/53 Gurre-i Z 1127 (28 Kasım 1715).

²² BOA, D.BŞM 7707/1 Gurre-i N 1127 (31 Ağustos 1715); 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715); 7707/50, 9 L 1127 (8 Ekim 1715); 7707/61, 21 L 1127 (20 Ekim 1715); 7707/71, 28 L 1127 (27 Ekim 1715); 7708/34, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715); A.DVN 701/32, Selh-i Z 1127 (26 Aralık 1715).

²³ BOA, A.DVN 700/48, Evâhir-i Za 1127 (17-27 Kasım 1715); 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).

²⁴ “Venedik Senatosu'nda balyosun tutuklanmasının yanı sıra tartışılan diğer önemli bir sorun ise, Venedik mallarının İstanbul'a girişinin yasaklanması haberi idi. Bu durum ticaretin ve elbette onun getirisi olan ciddi bir gelirin ortadan kalkması anlamına geliyordu. 29 Şubat 1715 tarihli *Consiglio di Dieci* raporu ipekli ve yünlû kumaş ithalatının bu mevcut durumdan ciddi oranda etkileneceği bilgisini vermektedir.” Doğan 2017, Dördüncü Bölüm, 40. dipnot, s. 240-241. Burada belirtilen tarih, 1 Mart itibarıyla başlayan Venedik takvimine göre verilmiştir. Dolayısıyla raporun tarihi 29 Şubat 1716'dır.

kararına itirazda bulunmuş ve kendi tüccarları ellerindeki malları çıkarana kadar altı ila sekiz ay süre tanınmasını talep etmişlerdir.²⁵ Elçilerin taleplerine olumlu yanıt veren Osmanlı Devleti, gerçekten de 1716 yaz aylarına kadar daha evvel getirilmiş olan malların iç piyasada satışını beklemiştir.

1716 yazında İstanbul kaymakamı, kadısı ve gümrük eminine emirler gönderilerek Venedik mallarının ticaretinin kesin olarak önüne geçilmesi ile alakalı uyarılar yenilenmiştir. Üstelik bu defa tüccarların elinde bulunan Venedik mallarının cinsleri belirlenerek sayı ve ölçüleriyle kayıt altına alınması istenmişti. Tüccarlara da ellerindeki malları bir an önce satmaları emredilmiştir.²⁶ Osmanlı Devleti, İngiltere ve Hollanda elçilerine verilen olumlu yanıtı uygun olarak ambargo kararını tam anlamıyla uygulamak için en az 7 ay beklemiştir. Bu süreçte, her hangi bir müstemem gemisi ile getirilecek Venedik mallarının ülkeye alınmayacağına dair verdiği kesin hükme uygun davranmıştır. Biri Fransız ticaret gemisi olmak üzere Dubrovnik'ten Çanakkale'ye Venedik malları ile gelen iki gemi geri gönderilmiştir.²⁷

Venedik mallarına getirilen ticaret yasağı Osmanlı-Venedik savaşlarının sona erip taraflar arasında barış antlaşmasının imzalanmasına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Venedik Cumhuriyeti ile giriştiği ve daha sonra Avusturya'nın da Venedik lehine dahil olduğu savaşları bitiren Pasarofça Antlaşması 21 Temmuz 1718'de imzalanmıştır.²⁸ Tarafların savaş esnasında kazandıkları yerlerin kendilerinde kalması, "uti possidetis/ala halih", esasıyla hazırlanan antlaşmadan sonra sınırlar yeniden çizilmiştir.²⁹ Savaşı bitiren bu antlaşma ile beraber ilişkiler de normale dönmüş ve antlaşmaya Venedik-Osmanlı ticari ilişkilerine dair maddeler eklenerek ticaretin yeniden başlamasının önü açılmıştır.³⁰ Ticaret maddelerinin müzakereleri aşamasında padişah III. Ahmed'in öncelikli isteği %5'lik gümrük vergisi iken %3 üzerinden belirlenebileceğine müsaade etmiştir. Nitekim Venedik'ten Osmanlı limanlarına getirdiği emtiadan alınacak gümrük oranı %3 olarak belirlenmiştir. Böylece Venedik'in, Osmanlı coğrafyasında İngiltere ve Hollanda ile aynı düzeyde gümrük ödeyerek ticaretine devam etmesi karara bağlanmıştır.³¹

²⁵ Zinkeisen 2011, s. 354-355.

²⁶ Uzun 2019, s. 27-28. Bazergan ve "ehl-i sük" tüccarının ellerindeki emtia kayıt altına alınırken bir takım usulsüzlükler yaşanmıştır. İstanbul'da bedestenlerde, hanlarda, dükkanlarda ve mahzenlerde tüccarın tuttuğu mal ve eşyaları da yazılmıştır. Bu şekilde halkın malına dokunulmaması için yeni bir emir gönderilmiştir. İstanbul kaymakamı ve esnaflar kethüdasına yasağın kapsamının Venedik menşeli emtiadan halihazırda tüccar elinde bulunanlar ve dışarıdan gelenlerle sınırlı olduğu duyurulmuştur. Uzun 2019, s. 75.

²⁷ Theyles 1722, s. 219.

²⁸ Özcan 2007, s. 180.

²⁹ Barış görüşmeleri ve sınır çizimleri ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Doğan 2017, s. 254-295. Müzakereler için ayrıca bkz. Ercan 2022.

³⁰ Pasarofça'da Osmanlı ve Venedikliler arasında yirmi altı madde olarak imzalanan antlaşmanın Osmanlı Arşivi'nde bulunan suretleri için bkz. BOA, A.DVNSDVE 16-4, Evâil-i N 1130 (29 Temmuz-7 Ağustos 1718), s. 99-108; BOA, A.DVNSNMH.d, 6-251, s. 425-431, Evâil-i N 1130 (29 Temmuz-7 Ağustos 1718). Pasarofça Antlaşması'nın Osmanlı-Venedik ticari ilişkilerine dair maddeleri Özgür Oral tarafından incelenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Oral 2017, s. 17-26.

³¹ Ercan 2022, s. 188.

Venedik'ten İthal Edilen Emtia ve 1715 İthalat Yasağının Kapsamı

Venedik mallarına ambargo konulmadan önce Osmanlı gümrüklerine getirilen Venedik malları tespit edilmişti. İstanbul gümrüğünden Venedik menşeli malların listesi geldikten sonra Venedik mallarına getirilecek yasakla alakalı dönemin şeyhülislamından fetva³² alınmıştır. Venedik memleketinde işlenen tüm mal ve eşyalar istisnasız bir şekilde yasağa dahil edilmiştir. Müstemen sefineleri veya başka bir şekilde Osmanlı ülkesine girişine kesin olarak engel olunacaktır. Şayet bir şekilde gümrüklere getirilmiş ise bu mallar gümrük ve iskelelerden çıkarılmayacak; bu emtiadan gümrük vergisi alınmayacaktı.³³

Venedik mallarını Osmanlı Devleti'ne getirenler sadece Venedikli tüccarlar değildi. Söz konusu dönemde Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar da Venedik menşeli emtianın ticaretini yapıyordu. Bu yasakla, Venedik mallarının satın alınıp Osmanlı ülkesinde satışının gerçekleştirilmesinden diğer devlet tebaası da men edilmiş durumdaydı. Dolayısıyla ambargo, kararın muhatabı Venedik'i kadar diğer devletleri de ilgilendirmekteydi. Venedik mallarının ülkeye girişine engel olabilmek adına Osmanlı gümrüklerinde müstemenin uyması gereken bazı yeni kurallar getirilmiştir.

Müstemen tüccar, Venedik menşeli eşya ve mallara benzer emtia getirmişse, karıştırılma veya ayırt edilememe riskine karşı özel işaretler (*alâmet-i mahsûsa*) koyacaklardı. Venedik menşeli emtiayı kendi ülkelerinde işlenilmiş gibi getirmeyecekler; getirdikleri takdirde gümrükten çıkarılmayarak bu emtianın satışı yasaklanacaktı. İlgili devletler, Venediklilerin bu işaretleri taklit ederek sahte işaretlerle ticarete dahil olmaları, Osmanlı ülkesindeki kendi tüccarlarının sattığı malların rayicini düşüreceğinden bu konuya özellikle dikkat etmelilerdi. Konu ile alakalı İstanbul'da ikamet eden yabancı devlet elçileri bilhassa uyarılmışlardır. Söz konusu meselelerle ilgili olarak, Osmanlı gümrük ve iskelelerinde yasağın takibinde gümrük emirlerinin son derece dikkatli olmaları emredilmiştir.³⁴

Yasak kararını delemek her hangi bir iş yapılmaması için ülkelerin kendi mallarına koyacakları özel işaretler, etiketler, gümrük işlemlerinde belirleyici olmuştur. Sahte etiketli emtia gümrükte muameleye tabi tutulmamıştır. Osmanlı Devleti, sınırları içerisinde ticaret yapan diğer ülkeleri, Venedik menşeli malların piyasaya girmesinden alıkoymak için iktisadi formülü sunmuştur: Venedik menşeli emtianın piyasadaki yokluğu kendi ürünlerinin revacını yükseltecektir.³⁵

³² “bi'l-fi'il şeyhülislâm ve müfti'l-enâm olan Mevlana Abdurrahim *edâmallâhû te'âlâ fazâ'ilühûdan* istiftâ olundukda düşmen-i dîn-i Devlet-i aliyye olan Venedik tâ'ifesinin san'atlarından olup İstanbul ve sâ'ir memâlik-i İslâmiyyeye gelen metâ'ları memalik-i mahrûsede revâc bulup ehl-i İslâm beynlerinde bey' ü şirâ olunmasıyla tâ'ife-i mesfûreye kemâl-i kuvvet ve ehl-i İslâm'a zarârı olup men'inde tâ'ife-i mezbûreye kemâl-i za'af ve vehn târî olmağla bu makûle ticâretten men' olunup evâmîr-i aliyye vârid olduktan sonra yine ol makûle ticârete mübâşeret edip evâmîr-i sultana itâ'at etmeyen kimesneler şer'ân takrîr-i şedîd ve habs-i medîd ile zecr ve men' olunurlar diyü fetvâ-yı şerîfe verilmekle...” BOA, A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).

³³ BOA, A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).

³⁴ BOA, A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).

³⁵ BOA, A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).

Osmanlı gümrüklerinden Venedik'te imal edilip çeşitli yollarla getirilen emtia için oluşturulan ve merkeze gönderilen listeler³⁶, 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Venedik ticaretine dair önemli bilgiler vermektedir. Ticareti yapılan ürünlerin ayrı ayrı belirtilmiş olması, ticarete konu olan emtianın çeşitliliğini ortaya koyduğu gibi ticaret yasağının kapsamını da gözler önüne sermektedir. Dahası başkentin³⁷, Marmara-Ege sahillerinin ve Akdeniz'deki Osmanlı şehirlerinin³⁸ ilgilendikleri Venedik mallarının cinsleri üzerine fikir sahibi olmamızı yardımcıdır. (Bkz. Tablo)

İstanbul gümrüğünden gönderilen listede, Venedik'ten gelen malların Venedik'te imal edildiğini göstermek üzere “*Venedik'e mahsûs*”, “*eşyâ-i mahsûsa*”, “*eşyâ-i mahsûsadan*”, “*mahsûsa*” notları ile mallar işaretlenmiştir.³⁹ Buna göre 35'ten fazla Venedik'e özgü ürün bulunmaktadır. Bunlar arasında en fazla çeşit tekstil ürünlerine aittir. Bunu cam ve camdan mamul ürünler takip etmektedir. Birkaç kimyevi madde ve bazı araç-gereçler de Venedik menşeli özel ürün olarak işaretlenmiştir. İstanbul ve İzmir gümrüğünden gelen listede yer alan Venedik'e özgü mamul emtiadan diğer Osmanlı gümrüklerine de gidenler bulunmaktadır. Bunlardan hangilerinin nerelere ulaştığını görmek mümkündür.

1715'te Venedik kumaş ve dokumaları hem Marmara ve Ege hem de Doğu Akdeniz liman kentleri için vazgeçilmez ürünlerdendir. Çalışmaya konu olan tüm gümrüklerde çeşitlerinde farklılaşma olsa bu ürünlerin getirildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti 16. ve 17. yüzyıllarda kaliteli camlar konusunda Venedik ithalatına bağımlı kalmıştır. Hatta önemli cam üretim merkezi Murano'ya Osmanlı saray veya camileri için özel siparişler verilmiş, buradaki bazı atölyeler Osmanlı sarayının siparişlerini karşılamak için üretim yapmıştır.⁴⁰ Camcılık alanında dünya çapında bir üne kavuşan Venedik'in, 18. yüzyıla gelindiğinde çok fazla rakibi çıkmışsa da Osmanlı Devleti Venedik camlarının önemli alıcılarından biri olarak kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı ülkesinde yaşayanlar tarafından da oldukça rağbet gören boncuk ve küçük ayna üretimine yoğunlaşmıştır.⁴¹ Önemli bir pazar olan İstanbul başı çekmekle birlikte 1715'te Venedik'ten deniz yoluyla getirilen cam ürünleri, çalışmaya konu olan tüm limanlara ulaşmıştır. Büyük, küçük ve daha farklı oranlarda imal edilmiş camlardan başka renkli cam, “sağır” cam; farklı biçimlerde şişe ve kandiller; bardak ve kaseler; çıplak veya mamul aynalar; büyük veya küçük boy aynaları ile kulplu aynalar; yakın gözlüğü ve dürbünler; çeşitli boncuklar Osmanlı limanlarına getirilen cam ürünlerindendir.

³⁶ BOA, D.BŞM 7707/50, 9 L 1127 (8 Ekim 1715); D.BŞM. 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715); D.BŞM 7707/1 Gurre-i N 1127 (31 Ağustos 1715); A.DVN 701/32, Selh-i Z 1127 (26 Aralık 1715); D.BŞM 7707/71, 28 L 1127 (27 Ekim 1715); D.BŞM 7707/61, 21 L 1127 (20 Ekim 1715); D.BŞM 7708/34, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715).

³⁷ 18. yüzyıl sonlarında İstanbul gümrüğünde işlem gören ithalat malları içerisinde Venedik menşeli ürünler de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kocakaplan 2017, s. 193-237.

³⁸ 18. yüzyıl sonunda Venedik'ten Osmanlı Devleti'ne ihracı yapılmış ürünlerin çeşitleri ve bölgelere dağılımı için bkz. Oral 2017, s. 171-309.

³⁹ BOA, D.BŞM. 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715).

⁴⁰ Koçak 2014, s. 71-72.

⁴¹ Oral 2017, s. 246-247.

Osmanlı Devleti'ne Batı'dan ilk kağıt getiren olduğu düşünülen İtalyanlar, Osmanlıların kağıt ithalatındaki yerini 18. yüzyıl başına kadar muhafaza etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne sattıkları kağıtta azalma olmuştur.⁴² Daha 16. yüzyıl başlarında Osmanlı piyasasına giren kağıtta olduğu gibi Venedik, bastığı kitapları da Osmanlı Devleti'ne ihraç etmiştir.⁴³ 1715 ithalat yasağından evvel kağıt ürünleri Osmanlılar tarafından alımı yapılan önemli kalemlerdendir. Sadece Selanik gümrüğünden gönderilen listede kırtasiye ürünlerinden bahsedilmez. Onun dışında muhtelif kağıt ve matbu kitaplar diğer bölgelerde Osmanlı pazarlarına gelmiştir. Diğerlerinden farklı olarak İstanbul ve İzmir'e kırmızı mürekkep (sürh) de getirilen kırtasiye ürünlerindendir.

Süs eşyaları arasında değerlendirilen boncuktan başka, inci, mercan, yüzük, küpe, gibi malzemeler İstanbul, İzmir, Trablusşam, Halep, İskenderun, Sayda, Beyrut ve Akka gümrüklerine ulaşmaktaydı. Kandiye, Selanik ve Kıbrıs'a bu gruptan sadece boncuğun geldiği rapor edilmiştir.

Venedik'in Levant ticaretinde baharat ve ecza ürünleri önemli bir yer tutmuştur. Venedik açısından Doğu Akdeniz limanları baharatın ihraç edildiği önemli merkezlerdendi.⁴⁴ Venedikliler tarafından Girit'e (Kandiye limanına) tarçın, karanfil, Hindistan cevizi (ceviz-i bevva), karabiber (fülfül) ihraç edilmiştir. Ana maddesi afyon olan, Venedikli hekimlerin geliştirdikleri tiryak⁴⁵ da ithalatı yapılan ürünlerdendi. Bu madde İstanbul, İzmir, Kıbrıs, Trablusşam gümrüklerine gelmekteydi. Kayıtlara göre "eczâ-i hükemâ"dan saparına, çalaya ve aselbend sadece İstanbul ve İzmir'e getirilmektedir. Meyan balı ve kudret helvası da yine sadece bu iskelelere getirilen maddelerdendi.

Kimyevî ürünlerden sülümen, fare zehri (semm-i fâre), cenkâr, sıçan otu (arsenik), süleymani vs. Venedik'ten ithal edilen kimyasallar arasındaydı. Boya sanayinin ihtiyaç duyulan önemli ürünlerinden isfidac (üstübec), trementi, (terementin), zincifre, sülüğen, bakkam, elvan boya, kara boya da Osmanlı ülkesine getirilmekteydi. Bu gruptaki ürünlerin bölgelere göre dağılımı farklılık arz etmektedir. Kandiye gümrüğüne baharattan başka boya maddelerinden sadece elvan boya gelmektedir. Selanik'e ise yalnızca isfidac ve sıçan otu gelmektedir. Kıbrıs gümrüklerine ve İskenderun-Akka arasında kalan hattaki gümrüklere ise bu gruptaki malzemelerden farklı türlerde madde ulaşsa da, bunların arasında ürün çeşitleri bakımından farklılaşma vardır.

Gıda maddeleri Venedik'ten ithal edilen ürünlerin arasında en az yeri tutar. İstanbul ve İzmir'e türlü şekerlemeler ve özellikle küçük kelle şekeri getirilmiştir. Kelle şekeri neredeyse tüm gümrüklere getirilmiştir. Ancak Selanik'e ait kayıta şeker veya herhangi bir gıda maddesine rastlanmazken Kandiye'ye şeker ile birlikte tuzlu balık da getirilmişti.

Maden ve mühimmat malzeme ve ürünleri ağırlıklı olarak İstanbul, İzmir ve Kandiye'ye getirilmiştir. Cıva hariç, Doğu Akdeniz sahillerine bu gruptaki malzemenin

⁴² Ersoy 2001, s. 164-165.

⁴³ Oral 2017, s. 286.

⁴⁴ Oral 2017, s. 273.

⁴⁵ Oral 2017, s. 284. Tiryak, İstanbul ve İzmir gümrüğünün listesinde "mahsûsa" olarak işaretlenmişti.

getirildiğine dair bilgi yoktur. Venedik, madenleri ülkesine ithal ederek işleyip, ya mamul bir şekilde ya da ithalat fazlası olarak elinde kalan kısmı dışarı satmıştır.⁴⁶ Bu dönemde de muhtemelen ihtiyaç fazlası madenlerden Kandiye'ye kalay, demir, çelik, kurşun; İstanbul ve İzmir'e de kükürt ve çelik gönderilmiştir. Cıva ise buralara gelmezken Kıbrıs, Trablusşam, Halep, İskenderun, Sayda, Beyrut ve Akka'ya getirilmiştir. Barış döneminde tüccarlar tarafından İstanbul ve İzmir'e tüfek namlusu, tabancalı tüfek getirilmiştir. Venedik'ten mühimmatın ithal edildiği bir diğer yer Kandiye'dir. Barut, saçma, tüfek ve sade tabanca Venedik'ten ithal edilen silah⁴⁷ ve silah malzemelerindendir. En çok gruptaki malzemede, ürün çeşitliliğin bölgesel dağılımı kendini hissettirmektedir. Doğu Akdeniz limanlarına sadece cıva gelirken İstanbul ve Kandiye'ye türlü madenlerle birlikte ateşli silahlar getirilmiştir.

Venedik'in önemli ihracat kalemlerinden olan demir, ağaç gibi malzemelerden işlenen araç-gereçler, ev eşyaları ve hırdavat da 1715 ticaret yasağından etkilenmiştir. Farklı işlevleri olan pek çok malzeme Osmanlı pazarlarına giriyordu. Tel çeşitleri, iğne, çakı ve bıçaklar, ustura, yüksük, lu'b-ı sıbyan aletleri (çocuk oyun malzemeleri), kutular, çeşitli tenekeler, mikras (makas), düdük, rende, kevgir, volta (olta), ege, çivi, testere, çuvaldız gibi malzemeler neredeyse tüm gümrüklere getirilmekteydi. Bu gruptan Trablusşam, Halep ve İskenderun gümrüklerine gelen emtia, diğer gümrüklere nispetle daha çeşitlidir; çuha süpürgesi, altın veznesi (terazi), kelpetin (kerpeten) gibi malzemeler sadece buralara getiriliyordu.

Tablo: Bazı Osmanlı Gümrüklerine 1715 Öncesi Getirilen Venedik Malları

İstanbul ve İzmir Gümrükleri⁴⁸	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	saye çuka(m), pranon (i)skarlat tabir edilen çuka(m), sote(?) pranon tabir edilen çuka(m), Padova tabir edilen çuka(m), Venedik Londrinesi çuka(m), Acem ve Şam tabir edilen diba(m), alâ telli hatayı(m), sade hatayı(m), Venedik atlası kumaşı, telli ve çimdik tabir edilen kadife(m), sade kadife(m), enli ve ensiz hare, Frenk-pesend balin(m), kaneviz kumaş, Venedik bürüncüğü, Venedik rişte-i tiresi(m) yalancı sim
Kırtasiye Ürünleri	küçük ve büyük boy İstanbul yazı kağıdı, Brunella tabir edilen helvacı kağıdı, telli ve münakkaş kağıt, sade elvan kağıt, kendilerine mahsus laab kağıdı(m), yazı yazılır hartı, basma Yahudi ve kefare kitapları, sürh

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Oral 2017, s. 219-241.

⁴⁷ Venedik, Osmanlı Devleti'ni olası bir düşman olarak değerlendirdiği için Osmanlılara silah ihracatını yasaklamıştır. Silah ticareti yasak olsa da çoğunlukla yasa dışı yollardan getirilmiştir. Pedani 2015, s. 253-254. Nitekim listede malzemelerin reaya tarafından gidip getirildiği notu düşülmüştü. Bu malların ilgili dönemde de kaçak yollarla getirildiğini ifade edebiliriz.

⁴⁸ BOA, D.BŞM. 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715). Venedik'e özgü eşya ve malzemeler "mahsûsa" olarak işaretlenmiş ve kısaca "m" olarak belirtilmişlerdir.

Cam ve Camdan Mamul Bazı Ürünler	arşın, altı rubu, beş rubu ve dört rubu tabir edilen cam, orta ve küçük boy camlar, renk-amiz camlar, sağır cam, billur ve şişe kandiller, şükufe şişeler ve bunun gibiler (<i>eşyâ-i mahsûsadan</i>), billur ve şişe bardak ve kase misilliler, çıplak ve mamul ayna(m), büyük ve küçük endam aynası(m), billur (...) ve bunun gibiler, karavana tabir edilen alçak gözlük(m), karavana tabir edilen dürbün
Çeşitli Süs Eşyaları ve Mücevherat	yalancı inci(m), yalancı mercan(m), çeşitli seylani boncuk(m), vukıyye boncuğu(m), nazlı kara tabir edilen boncuk(m), göz boncuğu(m), yalancı boncuk(m), yapma küpe(m), kaplama yüzük(m)
Boya, Kimyevi Maddeler, Ecza ve Baharat	isfıdâç, tahta-i lök, semm-i fare, zincifre, sülüğen, kuyumcu minası, kudret helvası, hekim ilaçlarından saparina, çalaya, asalbend, kâfur; tiryak(m), trementi, meyan balı
Maden ve Mühimmat	(sulh esnasında reaya kayıklarının gidip getirdiği) sade tüfek namlusu, yapılmış boy tabancalı tüfenk, çelik, kükürt
Gıda Maddeleri	çeşitli şekerlemeler, küçük kelle şekeri
Çeşitli Araç-Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	Şamata teli, yalancı şerit(m), tanbura teli(m), sarı ve beyaz teneke, pirinç tel, ustura(m), iğne(m), bıçak ve küçük çakı(m), kuş çingırağı(m), yalancı varak, yüksük, birbiri içinde küçük ve büyük kutular(m), elvah ve şişeden bazı alat-ı lu'b-ı sıbyan(m)
Diğer	kanalya tabir edilen beyaz ve sarı kuş ve yemi
Kandiye Gümrüğü⁴⁹	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	diba, telli hatayi, sade hatayi, atlas, hare, kemha, kadife, sandal-ı dârâyî, bürüncük, saye çuka, Londarina çuha, prangon çuha, şayak, tire ipliği, beyaz bez, kırmızı fes, siyah fes, bez
Kırtasiye Ürünleri	varak, basma kağıt, çerçeve kağıt, Rumi kitaplar
Cam ve Camdan Mamul Ürünler	çeşitli şişeler, çeşitli aynalar, gözlük, dürbin, cam fener
Çeşitli Süs Eşyaları ve Mücevherat	çeşitli boncuk
Boya, Kimyevi Maddeler, Ecza ve Baharat	darçın, karanfil, ceviz-i bevva, fülful, elvan boya
Maden ve Mühimmat	barut, saçma, kurşun, çelik, demir, rize, tüfek, sade tabanca, kalay
Gıda Maddeleri	sükker, tuzlu balık

⁴⁹ BOA, D.BŞM. 7707/50, 9 L 1127 (8 Ekim 1715).

Çeşitli Araç- Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	elvah, mertek, çeşitli çiviler, bıçak, ustura, nühas kazgan ve çelik, şamdan, demir kandil, rende, kefkir, iğne, mikras, yüksük, sepet, çeşitli kutular, demir tel, tel-i şadumanî, çeşitli ceviz sandıklar, çeşitli iskemleler, çeşitli kilitler, tabe-i demir, saç ayak, burgu, destere, çekiç, demir tel, fil dişi tarak, ağaç tarak, şamandura
Selanik Gümrüğü⁵⁰	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	saye çuka, prangon çuka, diba, telli ve telsiz hatayı, atlas, kemha, kadife (Venedik sefineleri ile Draç iskelesine getirilip, oradan kara yoluyla Selanik gümrüğüne ulaştırılmaktadır. Bu emtia Selanik iskelesine sefinelerle getirilmemektedir.) Venedik ipliği demekle maruf iplik (Bu iplik aşağıda belirtilmiş diğer ürünlerle birlikte Venedik sefineleriyle Selanik iskelesine gelmektedir.)
Cam ve Camdan Mamul Bazı Ürünler	ayna, sırça cam, sırça kandil, sırça bardak, sırça fanus
Çeşitli Süs Eşyaları ve Mücevherat	boncuk
Boya, Kimyevî Maddeler, Ecza ve Baharat	isfidaç, sıçan otu
Çeşitli Araç- Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	iğne, ustura, mikras, bıçak, teneke, sarı kopça teli, demir tel, düdük, sıbyanla ilgili bazı lubiyat
Kıbrıs Gümrükleri⁵¹	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	Venedik altunî, Venedik dibası, Venedik hatayisi, Venedik atlası, Venedik haresi, Venedik kemhası, prangon çuka, iskerlet çuka, kadife, kebir Venedik fesi, sagir Venedik fesi, tacca(?) tabir olunur bürüncük
Kırtasiye Malzemeleri	çeşitli kağıtlar, Rumi basma kitaplar
Cam ve Camdan Mamul Ürünler	Venedik aynası, çeşitli şişeler, dürbin
Çeşitli Süs Eşyaları	her çeşidinden boncuk
Boya, Kimyevî Maddeler, Ecza ve Baharat	semmü'l-fare, sülümen, sülüğen, isfidaç, bakkam, tiryak

⁵⁰ BOA, D.BŞM 7707/1 Gurre-i N 1127 (31 Ağustos 1715).

⁵¹ BOA, A.DVN 701/32, Selh-i Z 1127 (26 Aralık 1715).

Maden	cıva
Gıda Maddeleri	Venedik şekeri
Çeşitli Araç- Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	Venedik kazganı, ceviz tahta sandık, kargola tabir edilen sedir demirden ve ceviz ağacından, sandaliko tabir edilen enseri, sarı teneke, beyaz teneke, kefgir-i ahen, ahen rende bıçak türünden, ahen kandil, çakı, Venedik tahtası, iğne, toplu sarı iğne, volta, mikras, Venedik usturası
Trablusşam Gümrükleri⁵²	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	prangon çuka, saye çuka, Londrine çuka, telli hatayı, sade hatayı, atlas, hare, kemha, kırmızı fes taklidi arakçin ve kelle-puş
Kırtasiye Malzemeleri	kağıt, yaldızlı kağıt
Cam ve Camdan Mamul Ürünler	cam, çıplak ayna, kuplu ayna, gözlük ve dürbin, fanus, şişe ve maşraba
Çeşitli Süs Eşyaları	yalancı yüzük, yalancı inci, vukiyye boncuğu, banzarmi(?) boncuk, nazlı boncuk, yaldızlı boncuk, firuze boncuk, billuri boncuk, ceraslu boncuk, süleymani boncuk, nakışlı (...) boncuğu, taş mercan, küpe
Boya, Kimyevî Maddeler, Ecza ve Baharat	zincifre, süleymani, cenkâr, tırtır, isfidaç, kara boya, sıçan otu, sülüğen, taş mina, yazma mina, foya, tiryak
Maden	cıva
Gıda Maddeleri	mükerrer kelle şekeri
Çeşitli Araç- Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	sarı teneke, sarı tel, demir tel, kırmızı tahta-i lök, eklil ve varak nühas, mis burma, mis tel, şamata teli, sarı mih, beyaz teneke, çingirak, tanbura teli, iğne, toplu iğne, çuvaldız, Frengi kilid, değermi ufak kilit, üksük, ege, kelpetin, Macar bıçağı; siyah saplı, kırmızı saplı ve beyaz saplı ustura; çakı, mikras, şamdan ve mum mikrası, münakkaş ufak kutular, altın veznesi, çuha süpürgesi, balık oltası, burgu, çeşitli enseri, kemik tarak, cemşir tarak, melabe-i sıbyan def ve daire, sade enli uzun tahta, (...) çeşitli şükufe taklidi, melabe şişe içinde suretler, kehriba, demir kürek, sıbyan luubu için kutularda bazı suretler, çeşitli dülger bıçkısı, balıkçılar bıçkısı, ceviz tahtasından çeşitli sandıklar
Halep ve İskenderun Gümrükleri⁵³	

⁵² BOA, D.BŞM 7707/71, 28 L 1127 (27 Ekim 1715).

⁵³ BOA, D.BŞM 7707/61, 21 L 1127 (20 Ekim 1715).

Tekstil ve Tekstil Ürünleri	prangon çuka, saye çuka, Londrine, diba, telli hatayi, sade hatayi, atlas, hare, kemha
Kırtasiye Malzemeleri	kâğıt, yaldızlı kâğıt
Cam ve Camdan Mamul Ürünler	cam, çıplak ayna, kuplu ayna, gözlük ve dürbin, fanus ve şişe ve maşraba
Çeşitli Süs Eşyaları	yalancı inci, okka boncuğu, banzari(?) boncuk, nazlı kara boncuk, firuze boncuk, billuri boncuk, ceraslu boncuk, yaldızlı boncuk, süleymani boncuk, nakışlı boncuk, göz boncuğu, taş mercan, yalancı yüzük,
Boya, Kimyevî Maddeler, Ecza ve Baharat	zincifre, süleymani, cenkar, tırtır, zac diğer ismiyle kara boya, isfidac, sıçan otu, sülüğen, taş mina, yazma mina, foya, eklil ve varak nühas
Maden	cıva
Gıda Maddeleri	kelle şeker
Çeşitli Araç-Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	sarı teneke, sarı tel ve demir tel, kırmızı tahta-i lök, eklil ve varak nühas, mis burma ve mis tel, şamata teli, sarı mih, beyaz teneke, çingirak, tanbura teli, iğne, toplu iğne, Frengi kilit, değermi ufak kilit, yüksük, ege, kelpetin, Macar bıçağı; siyah saplı ve kırmızı saplı ve beyaz saplı ustura; çakı, mikras, şamdan ve mum mikrası, ufak kutular, burgu, altın veznesi, çuha süpürgesi, balık oltası
Sayda, Beyrut ve Akka Gümrükleri⁵⁴	
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	prankon çuka, saye çuka, Londarine çuka, diba, telli hatayi, sade hatayi, atlas, hare, kemha
Kırtasiye Malzemeleri	kağıt
Cam ve Camdan Mamul Ürünler	gözlük ve dürbin
Çeşitli Süs Eşyaları	yalancı yüzük, boncuk, mercan
Boya, Kimyevî Maddeler, Ecza ve Baharat	zincifre, süleymani, cenkâr, tırtır, isfidac, kara boya, sıçan otu
Maden	cıva
Gıda Maddeleri	mükerrer kelle şekeri
Çeşitli Araç-Gereçler, Hırdavat ve Ev Eşyaları	sarı teneke, sarı tel, demir tel, eklil ve varak nühas, şamata teli, beyaz teneke, çingirak, tanbura teli, iğne, çuvaldız, Frengi kilit, ege, Macar bıçağı, ustura, çakı, mikras, balık oltası, çeşitli mismar, melabe sandık ve daire, sandık

⁵⁴ BOA, D.BŞM 7708/34, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715).

1715 Ticaret Yasağı Öncesi Venedik'ten İthal Edilen Kumaşlar

Venedik Senatosu, 1715'te Osmanlıların kendi mallarına getirdiği ambargoyu endişe ile karşılamıştı. Özellikle ipekli ve yünlü kumaş satışının bu mevcut durumdan ciddi oranda etkileneceği üzerinde durulmuştur. Gerçekten de Venedik'ten Osmanlı gümrüklerine gelen emtia arasında tekstil, bilhassa yünlü ve ipekliler, başı çekmektedir. Gümrüklerden gönderilen listeler incelendiğinde tekstil ürünlerinden en fazla çeşidin İstanbul'a geldiği görülmektedir. İstanbul'da saray ve bürokratların Venedik kumaşlarına olan düşkünlüğü göz önünde bulundurulduğunda bu durum şaşırtıcı değildir. Osmanlı sarayı Venedik'in değerli kumaşlarına yoğun ilgi göstermiş, Venedik'e gönderdiği temsilcilere de genellikle bu kumaşlardan sipariş etmiştir.⁵⁵ İtalyan ipeklilerine olan talep İstanbul'u İtalyan ipekçileri için önemli bir ihracat pazarı haline getirmiştir. İtalyanlar tezgahlarını Osmanlı ölçülerine göre ayarlayıp, desenleri kopyalayıp uyarlayarak zamanla Osmanlı ipek pazarı için özel üretim yapar hale gelmiştir. İtalyanlar dokuma usullerini değiştirmemiş, desenleri kopyalayarak üretim yapmışlardır. Özel üretim ürünlerinin dışında kendi pazarları için dokudukları bazı ipeklileri de Osmanlı Devleti'ne ihraç etmişlerdir.⁵⁶ 17. yüzyıl sonunda Osmanlı sarayının ipekli dokuma tüketimi yünlü tüketimini geride bırakmıştır. İpekli dokuma ithalatının çoğu Venedik'ten yapılmıştır.⁵⁷

İstanbul ve İzmir gümrüğünden gelen listede Venedik'e özgü tekstil ürünü olarak ondan fazla çeşide işaret edilmiştir. Bunlar saye çuha, prangon iskarlat çuha, sote(?) prangon çuha, Padova çuha, Venedik Londrinesi çuha, Acem ve Şam diba, alâ telli hatayi, sade hatayi, telli ve çimdik kadife, sade kadife, Frenk-pesend balindir.⁵⁸ Çuha ve hatayi türü kumaşlar bahsedilen tüm gümrüklere ulaşmaktadır. Girit ve Kıbrıs adalarına renk renk ve boy boy fesler getirilirken Trablusşam hariç başka hiçbir gümrüğe fes veya benzeri bir aksesuar getirilmemiştir.

1715 ithalat yasağından önce Venedik'ten çeşitli yünlü ve ipekli kumaşlar, Osmanlı pazarlarına getirilmekteydi. Venedik Osmanlılara kaliteli çuhaların satışını gerçekleştiriyordu. Yünlü tekstil ürünü olan çuhalardan⁵⁹ özellikle başkente ulaşan çeşitlerinin hepsi Venedik'e özel türlerdendi: Saye çuha, prangon, sote(?) çuha, Padova çuha, Venedik Londrinesi çuha. Ancak bu dönemde Osmanlıların Venedik'ten ithalatında ipekli tekstilin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Çoğu Venedik'e özgü olduğu belirtilmiş (Acem ve Şam diba, alâ telli hatayi, sade hatayi, telli ve çimdik kadife, sade kadife) ipekli kumaş türlerine bütün Osmanlı gümrüklerinde rastlanmaktadır. Düz renkli, sof gibi dalgalı; telli, telsiz, direkli türleri olan ve her renkte dokunan harenin⁶⁰ ise Selanik hariç

⁵⁵ Pedani 2011, s. 146-147.

⁵⁶ Atasoy ve diğerleri 2001, s. 182, 186-187. Bu çalışmada Osmanlı sarayının yoğun ipek talebini ithalat ile karşılamaya çalıştığı zaman İtalyan kumaşlarını tercih etmesi bu durum ile ilişkilendirilmiştir.

⁵⁷ Genç 2021, s. 240-241.

⁵⁸ BOA, D.BŞM. 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715).

⁵⁹ Osmanlıların "çuka" olarak isimlendirdikleri çuha, çözgü ve atkısı has yünden eğrilmiş iplikten, havlı ve tok bir kumaştır. Genellikle sade ve düz renk olsalar da desenli çuhalar da kaynaklara yansımıştır. Hem günlük hem askeri hayatta üst giyimi olarak kullanıldığından yerli üretim ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmış, Batılı ülkelerden ithal edilmiştir. Tezcan 1993, s. 23-25.

⁶⁰ Berkol 2013, s. 260.

diğer bölgelere ulaştığı görülmektedir. İstanbul ve İzmir'e gelen türler enli ve ensiz olarak iki çeşittir. 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da dokunmaya başlanan ve ağır bir ipekli dokuma olan atlas⁶¹, da bu dönemde bahsi geçen bütün Osmanlı gümrüklerine gelmiştir. Fransızların "brocard" olarak adlandırdıkları çiçek nakışlı, lüks bir ipekli kumaş olan diba⁶² ise İstanbul, İzmir ve Trablusşam dışında kalan gümrüklere getirilmiştir. Ham ipekten az miktarda keten ipliği katılarak dokunan ve yazlık bir kumaş olan bürüncük⁶³ yalnızca Kandiye ve Kıbrıs'a götürülmekteydi. Ağır kaftanlık bir kumaş olan kemha⁶⁴ altın ve gümüş tellerle nakşedilmiş ipeklilerdendir. Venedik'e özel bir kumaş olarak işaretlenmeyen kemha İstanbul'a gelmemekte belirtilen diğer bölgelere ulaşmaktadır.

Venedik'in özgün ipeklileri olarak belirtilen çeşitli hatayilerin ve kadife kumaşların İstanbul'a getirilmesi dikkat çekicidir. Hare ve atlası hariç tutarsak Venedik'e mahsus kumaş olarak işaretlenmeyen diba, bürüncük ve kemhanın başkente geldiği belirtilmemiştir. Bu durum yerli imalatın ihtiyacı karşılaması veya ihtalinde başka menşelerin tercih edilmesinden kaynaklanmış olabilir. Ancak Venedik'in değerli ve kaliteli ipeklileri olan hatayı ve kadife türü ipeklilerin İstanbul ve çevresince tercih edilen türlerden olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı sultanlarının en iyi cins İtalyan kaftanları giydiği günümüze ulaşan kaftanlardan anlaşılmaktadır. Osmanlıların imal ettiği kadifeler İtalyan kadifeleri kadar itibar görmemiştir. Kadife, Venedik'te en iyi ipekliler arasında ikinci sırada olan, değerli bir kumaştır.⁶⁵ 1715 yasağından evvel sade, telli ve çimdik kadife İstanbul'a getirilen türleridir. Kadife, İstanbul ve İzmir dışında Kandiye ve Selanik'e de götürülmüştür.

İpek ve kılbadanla dokunmuş sert bir kumaş olan hatayı⁶⁶ 1700'lerin altın kumaşları arasında gösteren Fahri Dalsar, bu kumaşların 15 ve 16. yüzyıllarda büyük rağbet gördüğünü belirtir. Doğuda bu tür kumaşlara büyük bir rağbet varken Avrupalılar zamanla altın tel karıştırmak sureti ile kumaş dokumuşlardır. 17 ve 18. yüzyıllarda Venedik'te telli denilen büyük dallı ve çiçekli kumaşlar yapılmaya başlamıştır.⁶⁷ 1715 öncesinde telli ve sade hatayı İstanbul başta olmak üzere bahsi geçen tüm bölgelere getirilmiştir.

1715 İthalat Yasağının Sonuçları Üzerine

1715'te Venedik mallarına getirilen ithalat yasağından Venedik tekstil ürünleri en çok etkilenen gruptur. Bu gruptaki ürün çeşitliliğin fazlalığı ve bunların 1715 öncesinde bahsi geçen tüm bölgelere ulaşıyor olması, Venedik Senatosu'nun endişesini anlaşılır

⁶¹ Oral 2017, s. 199. 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı'da pek dokunmayan atlas, 16. yüzyıl itibarıyla dokunmaya başlansa da 1600'lerden sonra atlasların büyük kısmı Venedik ve Frenk malıdır. Dalsar 1960, s. 37-38.

⁶² Koçu 1967, s. 89.

⁶³ Koçu 1967, s. 48.

⁶⁴ Koçu 1967, s. 153. 17. yüzyıla kadar daha çok yerli kemhalar rağbet görmüş, bu dönemden sonra Sakız ve Venedik'te dokunanlar ülkeye girmeye başlamıştır. Dalsar 1960, s. 33.

⁶⁵ Atasoy ve diğerleri 2001, s. 183.

⁶⁶ Kütükoğlu 1983, s. 349. Hatayinin zemini siyah ve sırmadandır. Taşkömür 1990, s. 124.

⁶⁷ Dalsar 1960, s. 35-36. Dalsar'ın verdiği listede 1700'lerin altın kumaşı hatayı türlerinden oluşmaktadır. Bkz. Dalsar 1960, s. 38-39.

kılmaktadır. Üstelik ürün çeşitliliğindeki ağırlığı Venedik'in özgün kumaşlarının oluşturması, yasağın Venedik'in tekstil ürünlerinin satışını ne yönde etkilemiş olabileceğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ancak 1715-1718 Osmanlı-Venedik savaşında ilan edilen ticaret yasağı sadece Venedik'i etkilememiştir. Osmanlılar da yıllarca büyük rağbet gösterdiği Venedik kumaşlarından mahrum kalmışlardır. Bu mahrumiyet Mehmet Genç'in "ithal ikamesi"⁶⁸ olarak ifade ettiği iktisadi politika ile aşılmaya çalışılmıştır. Kasım 1720'de Venedik'ten gelen diba, hatayi ve atlas gibi kaliteli ipeklileri üretmek üzere İstanbul'da ipekli manifaktörü kurulmaya karar verilmiştir.⁶⁹

"Hatayi kârhanesi" olarak anılacak bu fabrika, İstanbul'da Şehremini Çarşısı'nda Eski Baruthane binasında 1710 yılında üretime başlayan "çuha kârhanesi"nin genişletilmesi ile açılmıştır. Çuha kârhanesinin üretim faaliyetini üstlenen Nişo isimli kişi, ilk aşamada 7 tezgahlı 150 işçilik bir organizayson kurmayı başarsa da birkaç defa hazineden aldığı sermayeyi ödeyemediği gibi başka bir ödeme de yapamamıştır. Fabrika nazırı Ali Ağa'nın da hazineden sürekli para talebi, yetkililerin ne kadar destek verilirse verilsin işlerin yürütülemeyeceğine kanaat getirmesine sebep olmuştur. Sarayın bazerganbaşısı Hüseyin Ağa'nın bu işe talip olmasıyla 1719'da fabrika eminliği kendisine devredilmiştir.⁷⁰ Çuha fabrikasının yeni tezgahlarla genişletilmesi ile ilgili taahhüt alan Hüseyin Ağa 19 Kasım 1719'da yaptığı sözleşme ile işe resmen başlamıştır. Yaklaşık bir yıl sonra da bu tezgahların hatayi fabrikası olarak kullanımı gündeme gelmiştir.⁷¹

Ağustos 1720 tarihli bir arşiv belgesi çuha fabrikasının konumu ile ilgili farklı bir bilgi vermektedir. Hassa bazerganbaşısı Hüseyin Ağa ile birlikte çuha karhanesine gidilip tamire ihtiyaç duyulan mahaller için hasar tespiti yapılması ile alakalı olan belge, çuha fabrikasını "*kârhâne-i çuka der kurb-ı darbhâne-i atık ki münhedim şode*" diye tarif etmektedir. Açık bir şekilde çuha karhanesinin Bayezid'deki eski darphanenin yakınlarında bulunduğu işaret edilmiştir. Hasarlı bir halde bulunan eski darphane binasına yakın bir yerde olan çuha fabrikasının, arkasında mahalle tarafındaki hasarlı taş duvarlarının onarımı gerekmiştir. Duvarlarla birlikte çatı, oda ve tuvalet gibi alanların da

⁶⁸ Bunun ne şekilde anlaşılması gerektiğine dair Mehmet Genç'in ifadesi şu şekildedir: "ithal ikamesi" deyimini, günümüzün ithalatı fiilen ortadan kaldırmaya kadar genişletilebilen korumacı tedbirlerini de içeren dar anlamında almamak ve 18. yüzyılın Osmanlı tutumu bakımından geniş anlamda, ithalata başvurmaktan az veya çok kurtulabilme arzusu olarak anlamak gerekir". Genç 2021, 12. Bölüm 2. dipnot, s. 254-255.

⁶⁹ Genç 2021, s. 241-242. 1717'de İtalyan menşeli atlasın fiyatı %11-23 kadar artış göstermiştir. Ancak bu durum saray harcamaları için yapılan ödemeleri aksatmamıştır. Genç 2021, s. 241. Bunun ne şekilde temin edildiğini tespit etmek güçtür. Ancak İstanbul'da 1715'ten beri satıcıların elinde kalan stoktan temin edilmiş olma ihtimali vardır.

⁷⁰ Baş 2018a, s.128-130; Genç 2021, 237-238. "Kefere memleketinden gelen çukadan müstağni olmak mülâhazası" ile devletin yatırım sermayesini temin ettiği bu fabrika için Polonya'dan getirilen makine ve aletlerle üretime başlamıştır. Genç 2021, s. 255. Ancak Fransa elçisi Polonya'dan gelen bir ustayı geri göndererek bu girişimi engellemek istemiştir. Genç 2021, s. 238. Fransız tüccarları açılan yeni devlet işletmelerini endişe işe karşılamışlardı. Fransız konsolosu da saraydaki nüfuzunu devlet destekli girişimleri engellemek için kullanmıştır. McGowan 2004, s. 843.

⁷¹ Baş 2018b, s. 63.

yeniden düzenlenmesi için Mimar Ağa tarafından 573,5 kuruşluk bir masraf çıkarılmıştır. Duvar, Hüseyin Ağa tarafından yaptırılıp fazla masraf çıkar ise fabrikanın maktuuna mahsup edilecektir.⁷² Bahsi geçen tamirat bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bütün bu hazırlıklar fabrika mahallinin değişimi ve hatayı fabrikasının açılış hazırlığı ile ilgili olmalıdır. Osmanlı tekstil sanayinin yan kuruluşu olan, gümüş ve altından tel çekip sırma ve kılaptan imal eden esnafın çalıştığı binayı ifade eden “simkeşhâne”, III. Ahmed’in kadın efendisi Emetullah’a temlik ettiği Koska’daki darphane binasına taşınmıştır. Eski darphane binası simkeşhâneye dönüştürülürken de esaslı bir tamir geçirmiş, 1707 tarihinde burada çeşitli ocaklar ve odalar inşa edilmiştir.⁷³ Bayezid bölgesindeki yapılar 1714 yangınında ve 1719 depreminde hasar görmüştür.⁷⁴ 1720’deki tamirat bilhassa bir yıl önceki depremle ilgili olabilir. Ancak bu tarihte çuha fabrikasının Bayezid’de olduğu açıktır. Şehremini’deki eski baruthaneden Bayezid’deki eski darphane binasına taşınması, benzer iş kollarını yakın fiziksel alana toplamak amacıyla mı yoksa fiziksel imkanı elverişli hale getirmek için mi gerçekleştirildi bilemiyoruz. Fakat çuha fabrikasının verimli bir işletmeye dönüştürülmek istenmesinde ve hatayı fabrikasının kuruluşunun gündeme gelmesinde 1715’teki ambargo ile Venedik kumaşlarının ülkeye girişinin yasaklanması payı olmalıdır. Nitekim tarihsiz -tam da bu sıralarda tertip edilmiş olması yüksek ihtimal olan- başka bir belge Venedik ithal kumaşlarına muadil üretim yapabilecek işin ehli kişiler arandığını ortaya koymaktadır.⁷⁵

İleride bilfiil bu işi devralacak iki Sakızlı zimmi, telli ve sade her türlü kumaş ve Venedik kumaşlarına muadil telli ve sade hatayı işleyebildiklerini ifade eden bir arzuhal sunmuşlardır. Ustabaşı Yorgi ve kalfası Manol 100 kuruşluk malı 20 kuruş eksikle işleyebileceklerini iddia etmişlerdir. İddiaları değerlendirmeye alınarak bazerganbaşı nezaretinde çuha fabrikasına numune kumaş dokumak üzere gönderilmişlerdir. Kendileri 7 farklı kumaş (bunlardan 6’sı diba, telli ve sade hatayı, telli ve sade kaneviz, sade hare)⁷⁶ dokumuşlar ve dokudukları kumaşlar padişaha sunulmuştur. Numunelerin yeterince işlenmediğini belirtip üretime geçtiklerinde daha kaliteli kumaşlar üretebileceklerini belirtmişlerdir. Bazerganbaşı ortaya çıkan sonuç ile alakalı olumlu kanaat bildirmiş ve ileride onların daha kaliteli kumaşlar dokuyabileceklerini ifade etmiştir. Tezgahları hazırlanıp üretime geçilmesinin ardından ürünlerin çarşıya girmesi ve arzın artışıyla fiyatların düşeceği, halkın ve devletin bundan fayda sağlayacağını ifade eden bir telhisle konu padişaha iletilmiştir. Üstelik “*Âsitâne-i sa’âdet’lerinde bu makûle mislî mesbûk olmayan akmişe işlendiği diyârlarından bu eşyâlar gelen kefare tâ’ifesine bir rahne-i azîme olacağı*” bilhassa vurgulanmıştır. Burada akla gelen ilk devlet Venedik olsa gerektir. Padişah, numunelerin renklerini donuk bulmuş olsa da ileride daha keskin renklerde işlenmesi isteğini belirterek üretime geçilmesine izin vermiştir.⁷⁷

Venedik’e mahsus “*ecnâs-ı emti’âyî işlemekde mahâretleri*” olan Sakızlı ustabaşı

⁷² BOA, D.BŞM 7741/34, 19 L1132 (24 Ağustos 1720).

⁷³ Taşkömür 1990, s. 6-10.

⁷⁴ Akbaş 2011, s. 172.

⁷⁵ BOA, AE.SAM.III 227/21881, Tarihsiz.

⁷⁶ BOA, D.BŞM. 7743/18, selh-i Za 1133 (22 Eylül 1721).

⁷⁷ BOA, AE.SAM.III 227/21881, Tarihsiz.

Yorgi ve kalfası Manol ile görüşülmüş ve bahsi geçen kumaşların dokunması için gereken tezgah, alet edevatın listesi çıkarılmıştır. 6000 kuruşluk bir masraf hesaplanmış ve bu masrafın devletçe karşılanması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde fabrikanın kimseyle ilgisinin olmayacağı ve miriye ait olacağı belirlenmiştir. Önemli bir konu da bu fabrikada dokunacak kumaşların başka yerde dokunamayacağı, meşdudlarının (çözgü iplikleri) İstanbul dışında taşrada işlenip satılamayacağına dair karar alınmasıdır. Devlet daha en başında fabrikanın üretimini koruma altına almış görünmektedir.⁷⁸ Devlet teşebbüsü olan bu fabrikanın faaliyetleri yine devletçe garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Yapılan planlamaya göre Venedik dibası, ağır telli hatayi, telli hatayi, sade hatayi, telli kaneviz⁷⁹, sade kaneviz, hare ve atlas dokunmak için her birinden 5'er, toplamda ise 40 tane tezgah hazırlanacaktır.⁸⁰ Bu şekilde bir ipekli manifaktürünün teşekkül etmesi planlanmıştır. İmalatını hızla geliştiren fabrika, 1723 yılı itibariyle sarayın ve brokrasinin ihtiyacını karşıladıktan sonra serbest pazara satış yapmaya başlamıştır. “Venedik meta’ından ziyâde revâc” bulacağı düşünülerek ithal Venedik kumaşları ile rekabet etmek üzere faaliyet hacmini genişleterek pazara açılmıştır.⁸¹ 1720’deki sünnet şenliğini anlatan Vehbî, kaliteli kumaşlar arasında “nev-zuhur hatayi”den bahsetmiştir.⁸² Vehbî “İstanbulî diba-yı zîbâ”, “İstanbulî hatayi-i sade”, “nev-zuhur İstanbulî” ve “Frengi elvan hatayi-i muattala”, “sade ve telli hatayi-i nev-zuhur” gibi İstanbul’da dokunan veya yeni olduğuna işaret ettiği kumaşları şenlikte takdim edilen hediyeler arasında saymıştır.⁸³ 1748’de İran şahına gönderilen hediyeler arasında “nev-zuhur” diba türü kumaşlar vardır.⁸⁴ İstanbul bedesteninde 1760’larda bu ipekli kumaşlar bulunmaktaydı. Devlet görevlilerine fabrikanın ürünlerini alma mecburiyeti getirilerek, piyasada bulunduğu takdirde ithal ürünlerin satın alınmasının ve taşrada gizlice kalitesiz üretim yapılmasının yasaklanması gibi tedbirlerle bu manifaktürün faaliyetlerini sürdürülebilmesi desteklenmiştir.⁸⁵ Devletin sağladığı sermaye ve fiziksel imkanlarla kurulan bu fabrika en az 40 yıl ayakta kalmıştır.

Venedik ipekli kumaşlarına muadil üretim yapmayı hedef alan hatayi fabrikası ve ülkedeki diğer fabrikalar⁸⁶ Venedik temsilcilerinin Osmanlı ülkesindeki ticaret kapasitelerinin

⁷⁸ Baş 2018a, s.141; Baş 2018b, s. 64-67.

⁷⁹ Venedik’ten sadece İstanbul’a gelen kumaşlar arasında bulunan kaneviz tezgahının ismi Yaşar Baş tarafından “kotonir” olarak okunmuştur (Baş 2018b, s. 65). Mübahat Kütükoğlu eserinin indeks kısmında kanaviçayı bu kelime ile ilişkilendirmiş, kanaviçe veya keneviçe çuval, minder bezi vs. yapmaya yarayan kalın ve seyrek dokulu kenevir bezi olarak tanımlanmıştır (Kütükoğlu 1983, s. 405). Başka bir eserde kanaviçe “iplik veya pamuktan aralıklı olarak örülmüş bez” diye tarif edilmiştir (Özen 1982, s. 320). Kanevizin bir kumaş türüne karşılık geldiği açıktır. Ancak ipekli fabrikasında bu tezgahlara yer verilmesi, döneminde başka bir anlam taşıdığını veya kanaviçeyle alakası olmayıp başka bir ipekli kumaş olduğunu düşündürmüştür.

⁸⁰ BOA, D.BŞM 7743/18, selh-i Za 1133 (22 Eylül 1721); Baş 2018b, s. 65-66. 1721’de 40 tezgahtan 26’sı tamamlanmıştır. 1725’te ise 53 tezgaha sahiptir. Baş 2018b, s. 69-70.

⁸¹ Genç 2021, 243-245.

⁸² Tezcan 1993, s. 35.

⁸³ Tezcan 1993, s. 35; Vehbî 2008, s. 490, 624, 626.

⁸⁴ Tezcan 1993, s. 35.

⁸⁵ Genç 2021, s. 243; McGowan 2004, s. 843; Baş 2018b, s. 71.

⁸⁶ 18. yüzyılın ilk yarısında kurulan fabrikalarla ilgili bkz. Kurt ve diğerleri 2016, s. 256, 213, 267.

düşmesinin sebepleri arasında sayılmıştır. Pasarofça barışından sonra İstanbul'a gelen balyoslardan bazıları Türklerin Venedik kumaşlarını taklit ettiklerinden, Osmanlı kumaş endüstrisinin geliştiğinden bahsederek bunun Venedik kumaş ve ipek ticaretini etkileyen durumlardan olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁷ Balyosların üzerinde durduğu bir diğer mesele Fransızlar ve İngilizlerin pek çok endüstri kolunda Venedik'in Osmanlı ülkesindeki ticaretini zayıflatacak kadar faal olmalarıdır.⁸⁸ 1720'lerde Osmanlı'da İngiliz kumaşları fazla itibar görse de Fransızlar kumaş üretimini ihtiyaca göre yeniden düzenlemişlerdir. Zamanla İngilizlerin rekabet edemeyeceği kadar da ucuza satabilir hale gelmişlerdir. Bu yüzyılın ortalarında İngiliz kumaşı zengin kesime hitap etmeye devam ederken kaba ve ucuz kumaşın satışını Fransızlar kendi tekellerine almaya başlamıştır.⁸⁹

1715 ticaret yasağının Venedik'in Osmanlılara yaptığı ihracatı birkaç yıllığına durdurduğu kesindir. Aynı şekilde ithal edilen malların tedariki için yünl   manifaktürün yeniden yapılandırılması ve yeni olarak ipekli manifakt  r   kurulmasının da bu yasakla olan ilişkisi açıktır. Bu fabrikalardan başka 1718'de porselen ve 1723'te de kemha ve diba imalathaneleri kurulmuştur. Bunlar doğrudan Venedik ithalat yasağı ile ilişkilendirilmese de ithalatın bazı zorluklarından kurtulmak için ithal ikamesi olarak kurulmuş tesislerdir.⁹⁰ 1720'lerde Venedik balyosu bir cam fabrikası kurulacağından bahsedildiğini ancak Venedik cam satışının düşmediğini ülkesine bildirmiştir. Yasağın kalktığı dönemde Venedik'in en azından İstanbul'daki satışları Osmanlı Devleti'nin ithal ikamesi kapsamında gerçekleştirdiği veya gerçekleştirmeyi planladığı tedbirlerle yavaşlatılmak istenmiştir. Tüm bunlar 1715 Venedik mallarına getirilen kapsamlı ithalat yasağının alelade bir tepki olmadığını, iyi bir risk değerlendirilmesi yapılarak uzun vadeli muhtemel sonuçlarına karşı tedbirler alındığını kanıtlar niteliktedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1715 yılının sonlarına doğru tüm Venedik mallarına ithalat ve ticaret yasağı getirmiştir. Venedik'in gücünü kendi ülkesinde yaptığı ticarete bağlayan Osmanlı Devleti, bu yasağın planlamasını 1715 Mora Seferi devam ederken yapmıştır. Bütün Venedik mallarının ticaretini yasaklayarak iyi analiz ettiği düşmanını ekonomik yaptırımlarla yıpratmak istemiştir. Bu dönemde Osmanlı-Venedik ticareti kesintiye uğramıştır. Ancak ticaretteki durgunluk savaş döneminin olağan bir sonucu olarak gerçekleşmemiştir. Bilakis iyi araştırılmış, sıkı tedbirlerle uygulanmış, muhtemel sonuçlarına karşı önlemler alınmış kapsamlı bir ithalat yasağı ile Osmanlı-Venedik ticari münasebetleri durmuştur. 1715 tarihli Venedik mallarına getirilen ticaret yasağı kararı, sadece Venedikliler için değil Venedik malları ile ticaret yapan tüm m  stemen için geçerli olmuştur. İngiltere ve Hollanda elçileri Venedik emtiasının Osmanlı ülkesinde ticaretini gerçekleştiren tüccarlarının zararlarını göz önünde bulundurarak yasağı tepki ile

⁸⁷ Shay 2009, s. 84-85, 90.

⁸⁸ Shay 2009, s. 82-91.

⁸⁹ Wood 2013, s. 189. Mehmet Genç, ipekli dokuma ithalinde 18. yüzyıldaki hissedilir azalmayı önemli üretim merkezi olan şehirlerdeki özel üretimdeki gelişmeyle açıklamak gerektiğini ifade etmiştir. Genç 2021, 12. Bölüm, 8. dipnot, s. 256.

⁹⁰ Müller-Wiener 1992, 65-66; Genç 2021, s. 256.

karşılanmıştır. Elçiler, tüccarlarının ellerindeki Venedik mallarını çıkarabilmeleri için süre talebinde bulunmuştur. Talepleri kabul edilmiş ve tüccarın elindeki malı çıkarması için en az 7 ay süre tanınmıştır. Verilen sürede yeni Venedik malının ülkeye girişine izin verilmemiştir. Yasak boyunca müstemenin ticareti ise bazı küçük düzenlemelere göre devam ettirilmiştir. Avrupa devletlerinin Osmanlı gümrüklerine getirdiği malların Venedik'ten getirilen emtia ile karıştırılmaması için malların üzerlerine menşelerini belirten özel işaretler, etiketler, konulması istenmiştir. Venedik mallarının piyasadan çekilmesinin kendi mallarının rayicinin yükselmesine sebep olacağı söylenerek Avrupalı devletler yasağa itaat etmeleri hususunda teşvik edilmiştir. Yasağın tam anlamıyla uygulanması için Osmanlı yetkilileri de sıkı bir şekilde uyarılmıştır.

İstanbul, İzmir, Selanik, Kandiye, Kıbrıs, Trablusşam, Halep, İskenderun, Sayda, Beyrut ve Akka gümrüklerine Venedik'ten 1715 öncesine kadar gelen emtianın listeleri incelendiğinde Venedik ithalatına konu olan ürün yelpazesinin genişliği ortaya çıkmaktadır. Tekstil ve cam ürünleri başı çekmekle birlikte ilaç, kimyevi madde, hırdavat ve ev eşyalarıyla birlikte bazı madenlerin ticareti yapılmıştır. Osmanlı coğrafyasına gelen emtia arasında Venedik'e özgü olarak işaretlenen 35'ten fazla ürün bulunmaktadır. 1715'e kadar Venedikliler kendi ülkesinde imal ettiği ürünlerden başka yaptığı transit ticaretle Osmanlı coğrafyasına pek çok kalemden emtia getirmişlerdir.

1719'da İstanbul'daki yünlü kumaş imalathanesi olan çuha fabrikası yeniden düzenlenmiştir. Bu tarihten önce Şehremini'de eski baruthane binasında olduğu bilinen çuha fabrikası Bayezid'deki eski darphane binasının yakınına taşınmıştır. 1720'de çuha fabrikasının bünyesinde Venedik ipekli kumaşlarını üretmek üzere bir hatayı fabrikası kurulmuştur. Osmanlı Devleti bir takım tedbirlerle yarım asırdan fazla fabrikanın üretiminin devamlılığını sağlamayı başarmıştır. Çuha fabrikasındaki yapılandırma ve hatayı fabrikasının açılması 1715 tarihli Venedik mallarına getirilen ticaret yasağı ile alakalıdır. Osmanlı Devleti "ithal ikamesi" politikası ile savaş dönemindeki ithal Venedik malındaki kıtlığı gidermek istemiştir. Pasarofça barışından sonra İstanbul'daki bürokratlara hatayı fabrikası ürünlerinden başka kumaş almama yasağı koyarak bir anlamda Venedik kumaşı üzerindeki ithalat yasağını kısıtlı da olsa sürdürmüştür. Venedik temsilcileri Osmanlıların fabrikalarını ve faaliyetlerini endişe ile takip etmiş, Venedik'in ticaretinin gerilemesindeki etkenlerden bir olarak değerlendirmişlerdir.

Siyasi ve askeri alanlardaki bazı başarısızlıklar, Osmanlı Devleti'nin 1715'te Venedik mallarına getirdiği ticaret yasağından beklediği sonuçları tam anlamıyla almasını engellemiştir. Ancak Venedik'in birkaç yıllığına Osmanlı coğrafyasına -bilhassa tekstil alanında- ürün ihraç edemeyişi ciddi bir gelirden olmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti yasağın yarattığı piyasalardaki kıtlığı "ithal ikamesi" ile aşmayı başarmıştır. Devlet girişimi olarak teşekkül eden hatayı fabrikası ve dönemin diğer fabrika ve imalathaneleri iktisadi bir tedbir olan ithal ikamesinde Osmanlıların hedeflerine ulaştığını ortaya koymaktadır. En büyük ithal mal tedarikçilerinden olan Venedik'in mallarına getirilen ticaret yasağı ve tedarik noktasında alınan tedbirler, Osmanlıların gerek duyduklarında başvurdukları özel bir politikayı ortaya koymaktadır. Avrupalı devletler ile ticari ilişkilerini bir takım imtiyazları içeren ahidnameler ile düzenleyen Osmanlı Devleti, bu defa ülkesinin geniş pazar gücünü iyi analiz ettiği düşmanını yıpratmanın aracı olarak kullanmıştır.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Ali Emiri Üçüncü Ahmed (AE.SAM.III) 227/21881 Tarihsiz.
Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Kalemi (A.DVN) 700/48, Evâhir-i Za 1127 (17-27 Kasım 1715)
A.DVN 700/53, Gurre-i Z 1127 (28 Kasım 1715).
A.DVN 701/32, Selh-i Z 1127 (26 Aralık 1715).
A.DVN 701/36, Evâhir-i Z 1127 (17-26 Aralık 1715).
Bab-ı Asafî Düvel-i Ecnebiyye Defterleri (A.DVNSDVE.d) 16-4.
Bab-ı Asafî Name-i Hümayun Defterleri (A.DVNSNMH.d) 6-251.
Bab-ı Asafî Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d) 120.
Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM): 1883/3, 21 L 1127 (20 Ekim 1715).
D.BŞM 1885/ 77, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715).
D.BŞM 1885/80 14 Za 1127 (11 Kasım 1715).
D.BŞM 7707/1 Gurre-i N 1127 (31 Ağustos 1715).
D.BŞM 7707/17, 13 N 1127 (12 Eylül 1715).
D.BŞM 7707/50, 9 L 1127 (8 Ekim 1715).
D.BŞM 7707/61 21 L 1127 (20 Ekim 1715).
D.BŞM 7707/71, 28 L 1127 (27 Ekim 1715).
D.BŞM 7708/34, 14 Za 1127 (11 Kasım 1715).
D.BŞM 7741/34, 19 L1132 (24 Ağustos 1720).
D.BŞM 7743/18, selh-i Za 1133 (22 Eylül 1721).
Cevdet Maliye (C.ML) 386/15814, Evâsıt-ı Ş 1127 (11-21 Ağustos 1715).
İbnülemin Hariciye (İE.HR) 8/765, Evâil-i Z 1126 (8-17 Aralık 1714).

b. Kaynak Eserler

- Göynüklü 2019 Göynüklü Ahmed Efendi, *Târih-i Göynüklü (Osmanlı Tarihi 1123-1172/1711-1759)*, haz. Songül Çolak, Metin Aydar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
Theyles 1722 W. Theyles, *Memories Pour Servir A L'histoire De Charles XII Roi De Suede*, Leyde.
Vehbî 2008 Vehbî, *Sûrnâme Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, haz. Mertol Tulum, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

c. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Adıyeke ve Adıyeke 2021 Ayşe Nükhet Adıyeke, Nuri Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girt Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
Arıkan 1991 Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 279-306.

- Armağan 2011 Abdüllatif Armağan, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Gazi Akademik Bakış*, C 5, S 11, s. 139-156.
- Akbaş 2011 Turgut Akbaş, *Osmanlı İstanbul’unda Bâyezid Meydanı ve Tarihi Çevresi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Atasoy ve diğerleri 2001 Nurhan Atasoy, Walter B. Denny, Louise W. Mackie, Hülya Tezcan, *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, haz. Julian Raby, Alison Effency, çev. Reyhan Alp, Ayşe Kardiçalı, TEB İletişim ve Yayıncılık, İstanbul.
- Baş 2018a Yaşar Baş, “III. Ahmed Devrinde İstanbul Çuha Fabrikasının Kuruluşu ve İşleyişi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 8, S 15, s. 123-145.
- Baş 2018b Yaşar Baş, “İstanbul Hatayi Fabrikasının Kuruluşu”, *Sosyal Bilimler Dergisi/ The Journal of Social Science* 31, s. 60-74.
- Berkol 2013 Ceyhun Berkol, *Yazılı Kaynaklarda Yer Almış Osmanlı Kumaşlarının İrdelenmesi*, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul.
- Dalsar 1960 Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Doğan 2017 Güner Doğan, “Venedüklü ile Dahi Sulh Oluna” 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eldem 2011 Edhem Eldem, “Kapitülasyonlar ve Batı Ticareti”, *Türkiye Tarihi; Geç Osmanlı İmparatorluğu 1603-1839*, C 3, ed. Suraiya Faroqhi, çev. Fethi Aytuna, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 341-396.
- Elibol 2005 Numan Elibol, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 6, S 1, s. 61-76.
- Ercan 2022 Hüseyin Onur Ercan, *Pasarofça Antlaşması 1718 Diplomasi ve Barış*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergenç 2013 Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 329-342.
- Ersoy 2001 Osman Ersoy, “Kağıt”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul, s. 163-165.
- Ertaş 2018 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu 1715 Mora Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Genç 2021 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi -I-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- İnalcık 2000 Halil İnalcık, “İmtiyâzât”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 22, İstanbul, s. 245-252.

- İnalcık 2005 Halil İnalcık, “Osmanlı’nın Avrupa İle Barışıklığı: Kapitülasyonlar ve Ticaret”, *Doğu Batı Makaleler 1*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 237-266.
- İnalcık 2008 Halil İnalcık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık 2011a Halil İnalcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- İnalcık 2011b Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kocakaplan 2017 Saim Çağrı Kocakaplan, *18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Koçak 2014 M. Hakan Koçak, *Camın İşçileri Paşabahçe İşçilerinin Sınıf Olma Öyküsü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçu 1967 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Kurt ve diğerleri 2016 Mustafa Kurt, Kemalettin Kuzucu, Baki Çakır, Kemal Demir, “10. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşme Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması”, *OTAM* 40, s. 245-278.
- Kütükoğlu 1983 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- McGowan 2004 Bruce McGowan, “18. Yüzyıla Bir Bakış”, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, C 2, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Müller-Wiener 1992 Wolfgang Müller-Wiener “15-19. Yüzyılları Arasında İstanbul’da İmlathane ve Fabrikalar”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar ve Yeni Görüşler*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Oral 2017 Özgür Oral, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Oral 2022 Özgür Oral “Zaferin Ardından Gelen Onur Kırıcı Bir Antlaşma”: II. Selim’in Venedik’e Verdiği 1573 Ahidnamesi” *Tarih Dergisi-Turkish Journal of History*, S 76, s. 145-160.
- Özcan 2007 Abdülkadir Özcan, “Pasarofça Antlaşması”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 34, s. 177-181.
- Özen 1982 Mine Esiner Özen, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi* 33, s. 291-340.
- Pedani 2011 Maria Pia Pedani, “Osmanlı Padişahının Adına” *İstanbul’un Fethinden Girit Savaşı’na Venedik’e Gönderilen Osmanlılar*, çev. Elis Yıldırım, ed. Nevin Özkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pedani 2013 Maria Pia Pedani, “Venedik”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm*

- Ansiklopedisi*, C 43, s. 44-47.
- Pedani 2015 Maria Pia Pedani, *Doğu'nun Kapısı Venedik*, trc. Gökçen Karaca Şahin, Küre Yayınları, İstanbul.
- Pul 2014 Ayşe Pul, "Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyasetinin Doğu Akdeniz Ticaretine Etkisi Hakkında Bazı Düşünceler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 35, s. 263-289.
- Shay 2009 Mary Lucille Shay, *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Osmanlı İmparatorluğu Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, çev. Münir Akın, Özgü Yayınları, İstanbul.
- Taş 2012 Hülya Taş, "Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısında Sözleşme Kültürü", *The Multilateral Comparative Study on Documents from the 9th to 19th Centuries Annual Report 2011*, National Institute for the Humanities, s. 48-60.
- Taşkömür 1990 Himmet Taşkömür, *Osmanlı İmparatorluğunda Simkeşlik ve Tel Çekme (XV-XIX y.y.)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tezcan 1993 Hülya Tezcan, *Atlaslar Atlası Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu Cotton, Woolen and Silk: Fabrics Collection*, YKY, İstanbul.
- Türk 2017 Murat Türk, *Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri Arasındaki Memnu Meta Ticareti (1550-1600)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Uzun 2019 Melek Tuğba Uzun, *H.1128-1129 125 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Metin)*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Wood 2013 Alfred C. Wood, *Levant Kumpanyası Tarihi*, çev. Çiğdem Erdal İpek, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Yücekaya 2022 Hüsni Yücekaya, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Venedik Ticareti", *Journal of History School*, S 56, s. 1-24.
- Yücel ve Ergenç 1990 Yaşar Yücel, Özer Ergenç, "General Characteristics of the Ottoman State Policy During the XVIIIth and the XIXth Centuries", *Belleten*, C 54, S 209, s. 233-244.
- Zinkeisen 2011 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C 5, İstanbul.

SUMMARY

During the 1715-1718 Ottoman-Venetian wars, the Ottoman side put a trade ban over all Venetian goods from entering the Ottoman sphere to undermine the economic power of its rival. This study aims to investigate the aims, scope, and the consequence of

the trade ban on Venetian goods promoted in 1715. In this context, resting on the custom records of that period, all kinds of commodities that had been subject to trade with Venice prior to 1715 were revealed. In the first part of the study, which was prepared using the Ottoman archival sources, the planning and implementation stages of trade ban were explained. The second part of the study focus on preparing a detailed list of merchandise goods sailing from Venice and landing to the custom offices of İstanbul, İzmir Thessaloniki, Heraklion, Cyprus, Tripoli, Aleppo, Iskenderun, Sidon, Beirut and Akka. Textile products, which have the largest share among the commodities imported from Venice, are evaluated under a separate heading in this section. In the last part of the study, the consequences of the import on Venetian goods are discussed.

Capitulations and especially the imports from European countries are the major themes in studying the commercial relations of Ottoman Empire with Europe. Contrary to well-known standard issues, this study deals with the import ban of on Venice, one of the major suppliers of merchandise products to Ottoman Empire. The best-known example of the import ban promoted by the Ottomans is the embargo that Selim I put on Iranian silk. Apart from this, there are also examples of import bans aiming to protect the business relations of small numbers of local artisanal groups. However, the import and trade ban on Venetian goods imposed in 1715, which is discussed in this study, is an unusual example of comprehensive import ban in the history of the Ottoman Empire, at least for now in terms of its planning, implementation, and scope. Imposing of trade bans over a certain origin meant an invention of an economic device to use for military success on the international arena.

One of the principal aspects of the new trade policy is that the trade ban on Venetian goods in 1715 was not imposed on only merchants of Venice, but on all of merchants who trade the Venetian merchandise products. The ambassadors of England and the Netherlands reacted to the ban, considering the damages extending to their trade interest. Over the requests by the ambassadors for time on behalf of their merchants to get rid of the Venetian goods in the market, a permission covering 7-month time was granted. After the official implementation of the trade ban on the Venetian goods, the merchants of different origin conducted trade with Ottomans in accordance with new regulations. To discern Venetian commodities from other merchandise goods, the merchants were held responsible to put special signs on the goods indicating their origin. European states were encouraged to comply to the new arrangements on the ground that the withdrawal of Venetian goods from the market would end in a rise of market value of their local products.

A short overview of the lists of commodities landed to the custom offices of İstanbul, İzmir Thessaloniki, Heraklion, Cyprus, Tripoli, Aleppo, Iskenderun, Sidon, Beirut and Akka before the 1715 regulations can reveal the extent and variety of the Venetian goods circulating in the Ottoman market. While textile and glass products are the leading ones, some metals were traded together with medicine, chemicals, hardware, and household goods. Among the commodities that circulated within the Ottoman geography, there are more than 35 kinds of products marked as specific to Venice. Until 1715, Venetian merchants brought many commodities other than the products they manufactured locally.

In 1719, the broadcloth factory in Istanbul was reorganized to compensate the non-existence of Venetian woolen products. In 1720, another mill manufacturing silk product was formed within the same factory complex. The Ottoman Empire managed to ensure the continuity of regular manufacturing in these factories more than fifty years. New manufacturing facilities meant a new policy to meet the market demands: It is “import substitution”, which became a turning point in the economy policy of early modern period. Moreover, after the Passarowitz peace, Ottomans imposed a ban on high dignitaries in Istanbul not to buy fabrics other than the product of newly constituted facilities, and in a sense, they endured a continuation of import prohibition on Venetian fabrics, albeit to a limited extend. Venetian representatives evaluated the new economy policy as a major factor in the decline of Venice’s trade in the Levant. The fact that Venice could not export their commodities to the Ottoman realm for a few years ended in an interruption of flow of income into Venice.